

BOZOR MEXANIZMINING AMAL QILISHI: TALAB, TAKLIF, NARX VARAQOBATNING O‘ZARO TA’SIRI

Goziyev Murotjon Shokirjonovich

Iqtisodiyot va turizm kafedrası o‘qituvchisi

Ro‘ziboyev Abdullajon Mo‘ydingjon o‘g‘li

Iqtisodiyod yonalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya:

Mazkur tezisda bozor mexanizmining asosiy tarkibiy elementlari bo‘lgan talab, taklif, narx va raqobatning o‘zaro bog‘liqligi va iqtisodiy jarayonlardagi roli tahlil qilinadi. Bozor mexanizmi resurslarning samarali taqsimlanishini ta‘minlovchi asosiy iqtisodiy vosita sifatida qaraladi. Talab va taklif o‘zaro ta’siri natijasida narx shakllanishi, raqobat esa bozor muvozanatini saqlashda muhim omil ekani yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: bozor mexanizmi, talab, taklif, narx, raqobat, bozor muvozanati, iqtisodiy samaradorlik.

Bozor mexanizmi iqtisodiy tizimning asosiy unsurlaridan biri bo‘lib, u talab, taklif, narx va raqobatning o‘zaro ta’siri asosida amal qiladi. Ushbu mexanizm orqali jamiyatda cheklangan resurslar eng samarali yo‘nalishlarga taqsimlanadi hamda ishlab chiqaruvchi va iste’molchilar manfaatlari muvofiqlashtiriladi.

Talab iste’molchilarning ma’lum narx darajasida tovar va xizmatlarni sotib olishga bo‘lgan ehtiyoji va qobiliyatini ifodalaydi. Talab hajmiga aholi daromadlari, narxlar darajasi, did va istaklar, substitut va komplement tovarlar hamda kutish omillari ta’sir ko‘rsatadi. Taklif esa ishlab chiqaruvchilarning ma’lum narx darajasida bozorda tovar va xizmatlarni taklif etish istagi va imkoniyatlarini aks ettiradi. Taklifga ishlab chiqarish xarajatlari, texnologiya darajasi, resurslar narxi va davlat siyosati muhim ta’sir etadi.

Talab va taklifning o‘zaro kesishgan nuqtasida bozor narxi shakllanadi. Narx bozor mexanizmining markaziy elementi bo‘lib, u axborot uzatish, rag‘batlantirish va

muvoqilashtirish funksiyalarini bajaradi. Narxlar o'zgarishi ishlab chiqaruvchilarga qaysi mahsulotni ko'proq ishlab chiqarish lozimligini, iste'molchilarga esa resurslardan qanday foydalanish kerakligini ko'rsatib beradi.

Raqobat bozor mexanizmining samarali ishlashini ta'minlovchi muhim shart hisoblanadi. Raqobat sharoitida ishlab chiqaruvchilar xarajatlarni kamaytirishga, mahsulot sifatini oshirishga va innovatsiyalarni joriy etishga intiladi. Bu jarayon oxir-oqibat iste'molchilar uchun qulay narx va yuqori sifatli mahsulotlar taklif etilishiga olib keladi.

Shuningdek, talab va taklif muvozanati buzilgan holatlarda bozor mexanizmi o'z-o'zini tartibga solish xususiyatiga ega. Masalan, talab taklifdan ortib ketganda narxlar oshadi, bu esa taklifning ko'payishiga va talabning qisqarishiga olib keladi. Aksincha, taklif talabdan ortib ketganda narxlar pasayadi va bozor yana muvozanat holatiga qaytadi. Ushbu jarayon bozor mexanizmining moslashuvchanligini yaqqol namoyon etadi.

Xulosa qilib aytganda, talab, taklif, narx va raqobatning o'zaro uyg'unligi bozor mexanizmining samarali amal qilishini ta'minlaydi. Ushbu mexanizm iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va bozor iqtisodiyotining uzluksiz rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bozor mexanizmini chuqur o'rganish va uning qonuniyatlarini amaliyotga to'g'ri tatbiq etish mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

1-jadval. Bozor mexanizmining asosiy elementlari va ularning o'zaro ta'siri

Bozor elementi	Mazmuni	Asosiy ta'sir etuvchi omillar	Bozor mexanizmidagi roli	Natijasi
Talab	Iste'molchilarning ma'lum narxda tovar va xizmatlarni sotib	Daromadlar, narx darajasi, did va afzalliklar, aholining soni,	Bozorda qancha mahsulot kerakligini belgilaydi	Iste'mol hajmi va bozor sig'imi aniqlanadi

Bozor elementi	Mazmuni	Asosiy ta'sir etuvchi omillar	Bozor mexanizmidagi roli	Natijasi
	olish istagi va qobiliyati	substitut va komplement tovarlar		
Taklif	Ishlab chiqaruvchilarning ma'lum narxda mahsulotni bozorga chiqarish istagi	Ishlab chiqarish xarajatlari, texnologiya, resurslar narxi, soliqlar, subsidiyalar	Bozorda qancha mahsulot taklif etilishini belgilaydi	Ishlab chiqarish hajmi shakllanadi
Narx	Talab va taklif ta'sirida shakllanuvchi pul ifodasi	Talab–taklif nisbati, raqobat darajasi, davlat aralashuvi	Axborot va tartibga solish vazifasini bajaradi	Bozor muvozanati ta'minlanadi
Raqobat	Bozor ishtirokchilari o'rtasidagi iqtisodiy kurash	Ishtirokchilar soni, mahsulot turi, bozorga kirish to'siqlari	Samaradorlik va innovatsiyani rag'batlantiradi	Narx pasayadi, sifat oshadi
Bozor muvozanati	Talab va taklif tenglashgan holat	Narx moslashuvi, raqobat, iste'molchi xulqi	Barqaror bozor holatini yaratadi	Resurslar samarali taqsimlanadi

Jadvalda bozor mexanizmining asosiy elementlari tizimli ravishda yoritilgan. Talab va taklif bozorning boshlang'ich harakatlantiruvchi kuchlari hisoblanadi. Talab iste'molchilar ehtiyojlari va ularning moliyaviy imkoniyatlarini ifodalasa, taklif ishlab chiqaruvchilarning bozorga chiqish imkoniyatlarini aks ettiradi. Ushbu ikki elementning o'zaro ta'siri natijasida bozor narxi shakllanadi.

Narx bozor mexanizmining markaziy elementi bo'lib, u ishlab chiqaruvchi va iste'molchilar uchun muhim signal vazifasini bajaradi. Narxning oshishi ishlab chiqarishni ko'paytirishga, pasayishi esa iste'molni rag'batlantirishga olib keladi. Shu tariqa narx orqali bozor o'z-o'zini tartibga soladi.

Raqobat esa bozor mexanizmining samarali ishlashini ta'minlovchi asosiy shartdir. Raqobat mavjud bo'lgan sharoitda ishlab chiqaruvchilar mahsulot sifatini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va innovatsiyalarni joriy etishga intiladi. Bu jarayon iste'molchilar uchun qulay narxlar va sifatli mahsulotlar taqdim etilishiga olib keladi.

Talab va taklif o'rtasidagi muvozanatga erishilganda bozor barqaror holatga keladi. Bozor muvozanati resurslarning oqilona taqsimlanishini ta'minlab, iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Xulosalar

1. Talab va taklif bozor mexanizmining asosiy harakatlantiruvchi kuchlari bo'lib, ular orqali bozor hajmi va ishlab chiqarish yo'nalishlari belgilanadi.
2. Narx bozor mexanizmini tartibga soluvchi asosiy vosita bo'lib, u ishlab chiqaruvchi va iste'molchilar xatti-harakatini muvofiqlashtiradi.
3. Raqobat iqtisodiy samaradorlikni oshirib, mahsulot sifati va innovatsion rivojlanishga turtki beradi.
4. Bozor mexanizmi o'z-o'zini tartibga solish xususiyatiga ega bo'lib, talab va taklif o'zgarishlariga tez moslashadi.
5. Talab, taklif, narx va raqobatning uyg'unligi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlab, resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari. **Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishga oid hujjatlar.** – Toshkent, 2017–2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy materiallari. – Toshkent.

3. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. **Economics**. – New York: McGraw-Hill Education, 2019.
4. Mankiw, N. G. **Principles of Economics**. – Boston: Cengage Learning, 2021.
5. Marshall, A. **Principles of Economics**. – London: Macmillan, 1920.
6. Krugman, P., Wells, R. **Microeconomics**. – New York: Worth Publishers, 2020.
7. Porter, M. E. **Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors**. – New York: Free Press, 2008.
8. Varian, H. R. **Intermediate Microeconomics: A Modern Approach**. – New York: W.W. Norton & Company, 2019.
9. McConnell, C. R., Brue, S. L., Flynn, S. M. **Economics: Principles, Problems, and Policies**. – New York: McGraw-Hill, 2021.
10. Shodmonov, Sh., G'ofurov, A. **Iqtisodiyot nazariyasi**. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
11. Abdurahmonov, Q. X. **Bozor iqtisodiyoti nazariyasi**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
12. Karimov, I. A. **Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi va O'zbekistonda uni bartaraf etish yo'llari**. – Toshkent: O'zbekiston, 2009.
13. OECD. **Economic Outlook and Market Mechanisms Reports**. – Paris, 2022–2024.
14. World Bank. **Market Economy and Price Mechanism Reports**. – Washington, D.C., 2021–2024.